

POLGÁR BALÁZS

Egy 14. századi pecsétnyomó a visegrádi Mátyás Király Múzeum gyűjteményéből*

Visegrádon, a Rév utca 4. sz. telek régészeti kutatása révén a középkori település több 14–15. századi objektuma (több épület, egy kút, illetve számos szemétdörmként használt agyagkitermelő gödör) került feltárássra 2006–2007 során. A kutatás egy kohó maradványai, illetve a szemétdörmökből napvilágot látó jelentékeny számú ausztriai import öntöttégyel alapján egy (pontosan még nem lokalizálható) bronzöntő-, illetve ötvösműhely létét is valószínűsíti a vizsgált területen.¹ A szemétdörmökben talált gazdag és jelentős leletanyag sorából különösen egy ép állapotban megmaradt bronz pecsétnyomó (*typarium*) érdemel figyelmet.² Régészeti feltárás révén ez idáig ugyanis igen kevés pecsétlő látott napvilágot hazánkban, példaként az 1985 őszén, a budai várfal keleti szakaszánál talált 13–14. századra keltezett bronz pecsétnyomó említhető meg.³

Az általunk vizsgált pecsétnyomó mandorla alakú, hosszúsága 53 mm, szélessége 31 mm, vastagsága 5,5–12 mm, hátoldalán egy 36 mm hosszú, 6 mm széles borda van a felfüggesztést szolgáló furattal. A pecsét kopott köriratát feltételezhetően a körirat kezdetét jelölő kereszt-motívum és a SIGILLUM szó vezette be, ezt követte a pecsét tulajdonosának nem olvasható neve és a már jobban kivehető tisztség

genitivus szóalakban: COM(ITI)S PALATINI.⁴ A pecsétképet egy a heraldikai jobb oldal felé forduló, növekvő unikonis és egy hatágú csillag alkotja. A mandorla alakú pecsétnyomó egyházi tulajdonost sejtet.⁵ Ugyanakkor a monorú főpapi pecsétekre nem volt jellemző a kizárólagosan heraldikai motívummal ellátott pecsétkép.⁶ A főpapi pecsétlők pecsétképe a 14. században lényeges változáson ment át, ettől kezdve bonyolult, gótikus fülkerendszerbe helyezett szentalakok töltötték ki a képmező jelentős részét.⁷ Ezzel párhuzamosan a képmező alján megjelenített főpap alakja mellett feltűnt a pecséttulajdonos címere is, a szimmetria szabályának megfelelően általában a főpap mindkét oldalán.⁸

A papi tulajdonost sejtető, mandorla alakú pecsétnyomó és a világi méltóságra utaló körirat ellentmond egymásnak. Természetesen nem feltételezhető, hogy a nádori méltóságot – még ha átmenetileg is – főpap töltötte volna be. A pecsét viszonylagos épsége alapján az sem valószínű, hogy egy használaton kívül helyezett, esetlegesen egy rontott darabról lenne

* Tanulmányommal a hatvan esztendő Draskóczy István professzort (Eötvös Loránd Tudományegyetem) szeretném köszönten. – Ezúton szeretnék köszönetet mondani Kováts Istvánnak (régész, MNM Mátyás Király Múzeum), amiért hozzájárult a pecsétnyomó közléséhez.

¹ Kováts István–Gróf Péter: Visegrád, Rév utca 4. In: Régészeti Kutatások Magyarországon 2006. (Szerk. Kisfaludi Júlia.) Bp. 2007. 306–307., 321–322. – A lelőhely régészeti kutatásához és tárgyi leletanyagához ld. Sarkadi Gergely: 13–14. századi településrészt Visegrád – Rév utca 4. lelőhelyen. Szakdolgozat. Szeged 2010.

² MNM Mátyás Király Múzeum, Visegrád (a továbbiakban: MKM), ltsz.: 2009.4.62. A pecsétnyomó közölt fotóját lásd: Visegrád 1335. (Szerk.: Rác György.) H. n. 2009. 161.

³ A szóban forgó darab a volt karmelita kolostor északkeleti falánál feltárt torony aljában, egy emésztőgödörből került elő 13–14. századra keltezhető leletek társaságában. A lapos, korong alakú pecsétnyomó előlapján a +S[IGILLUM]·MAG[IST]RI DEMETR[I]·FILI[I] IVLE körirat és a Rátót nemre utaló hárslevél látható, hátlapján borda a felfüggesztést szolgáló furattal. A pecsétlő a körirat és a pecsétkép alapján az 1329 előtt elhunyt Rátót nb. Gyula fia Demeter mesteré lehetett – Magyar Károly: Középkori pecsétnyomó a budai vár területéről. *Budapest Régiségei*, 29 (1992) 229–234.

⁴ A leírás mintája: Bodor Imre: Pecsét, pecsételés a középkorban. In: A középkori Magyarország főpapi pecsétjei a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának pecsétmátsolat gyűjteménye alapján. (Szerk. Bodor Imre.) Bp. 1984. (a továbbiakban: KMFP) 10.

⁵ Nyugat-Európában a francia és a német főpapok a 11. századtól használtak pecsétet oklevelek megerősítése céljából. Hazánkban főpapi pecsétekkel hitelesített oklevelek a 12. századtól adathatóak; apátok, prépostok, főesperesek, illetve az alsó papság tagjai és egyházi egyesületek pecsétjeire a 13. századtól ismer a magyarországi pecséttan példákat – Kumorovitz Lajos Bernát: A magyar pecsételés története a középkorban. Bp. 1993.² 13., 58–59.

⁶ Kizárólagosan heraldikai motívumokat ábrázoló pecsétkép a 14–15. századi papi pecsétek között csak a kisebb méretű, kerek formájú bíborosi pecsétnyomókon látható – Fügedi Erik: Középkori pontifikális pecsétek Magyarországon. In: KMFP 20.

⁷ A 13. században általában álló vagy ülő helyzetben ábrázolt püspökalak a főpapi pecsétlők pecsétképének fő motívuma. Fügedi Erik: i. m. 16.

⁸ Ezen szabály alóli kivételként Büki István kalocsai érsek (1345–1348) pecsétje említhető meg, ebben az esetben ugyanis a képmező alján megfigyelhető, térdelő püspökalak egyik oldalánál látható csupán a pecséttulajdonos címere – Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár (a továbbiakban DL) 3959. (a pecsét mérete: 72×45 mm); KMFP 42. sz.

A visegrádi pecsétnyomó előlapja és hátoldala
(Nyilas Eszter fotói)

szó.⁹ A körirat kopottsága is arra utal, hogy a pecsétnyomót huzamosabb ideig használták.¹⁰

A *typarium*ot vélhetően Visegrád 14. századi rezidencia-városi mivoltának időszaka alatt használták.¹¹ A 14. századi datálást támaszthatja alá a pecsétnyomó mellett talált kísérőleletek vizsgálata is: a szemétdör betöltését alkotó kerámia-töredékek többsége a 14. századra jellemző gyorsabban forgó kézikorongon formált fehér kerámiaáruhoz tartozik. A szemétdör kerámialeleteinek sorából teljes mértékben hiányzik továbbá a 14. században megjelenő, de a 15. században szélesebb körben is elterjedő pohár-kerámia típus.¹² A 14. századi kelteztést valószínűsíti még a körirat maiusculás betűtípusa.¹³

⁹ Érszegi Géza: Bevezetés. In: *Sigillum regum–reges sigillorum. Királyportrék a Magyar Országos Levéltár pecsétgyűjteményéből.* (Szerk. Érszegi Géza.) Bp., 2001. 18.

¹⁰ Bodor Imre: i. m. 9.

¹¹ Mészáros Orsolya: A késő középkori Visegrád története és helyrajza. Visegrád, 2009. 12.

¹² Holl Imre: Középkori cserépedények a budai várpalotából. *Budapest Régiségei*, 20 (1963) 345.

¹³ A legkorábbi ismert minusculás köriratú főpapi pecsét Czudar Imre egri püspök (1377–1386) pecsétjén látható: DL 98298. (a pecsét mérete: 80×48 mm); Takács Imre: A magyarországi káptalanok és konventek középkori pecsétjei. Bp., 1992. 18.

Érdeemes foglalkoznunk még a pecsétlő készítésének kérdéskörével: feltételezhetően a typariumok készítése a nélkülözhetetlen magas technikai tudás szükségessége végett a királyi pénzverő műhelyek ötvöseihez köthető.¹⁴ Az Anjoukorban Visegrádon működött királyi pénzverde,¹⁵ a visegrádi királyi palota „déli épülecssoportjába” tartozó pincével és egy faszerkezetű emelettel rendelkező kőépület szolgálhatott az okleveles forrásokban 1356-ban említett királyi kamaraházként.¹⁶ Továbbá a Rév utcai ásátások alapján egy pénzveréshez közvetten vagy közvetlenül kapcsolódó, ám egyelőre topográfiailag pontosan nem lokalizálható ötvösműhely a városközpont területén is állt. A Rév utcai műhelynek a pénzveréshez kötődő funkciójára egyértelmű bizonyíték egy szemétdörből származó (a verőtő készítésének egy munkafázisához köthető, a félkész verőtő kipróbálására visszavezethető) ólom fázisveret,¹⁷ melyet Tóth Csaba (Magyar Nemzeti Múzeum) Károly Róbert kései garasának próbájaként azonosított.¹⁸

A pecsét szfragisztikai ellentmondásai mellett fontos felhívunk a figyelmet a pecsétkép unikornis-ábrázolására. Az antik irodalomban az unikornist elsőként Kritiasz *Indicájának* XXV. könyve említi: fehér testű, kék szemű

¹⁴ Egy-egy pecsétnyomó kapcsán a külföldi készítés lehetősége is felmerül. Gazotti Ágoston zágrábi püspök (1303–1322) pecsétlőjét Takács Imre stíluskritikai alapon Róma városi munkának tartja. (A Gazotti-*typarium* pecsétképe Bocassini Miklós bíboros, Rómába készített pecsétnyomóján látható pecsétképének leegyszerűsített kompozíciós megoldása. Az egyszerűbb kompozíciós megoldás ugyanakkor külföldi mintaképek alapján dolgozó, kisebb művészi kvalitású hazai mester munkájára is utalhat.) Takács Imre: Megjegyzések a XIV. századi magyar főpapi pecséték művészettörténeti kérdéséhez. In: *KMFP 22.*; Bodor Imre: i. m. 9.

¹⁵ 1330–1410 között három pénzverőről van írás adatunk a településen: Mészáros Orsolya: i. m. 39.

¹⁶ Buzás Gergely: A visegrádi királyi palota déli épülettömbjének feltárása. *Műemlékvédelmi Szemle*, 2 (1992) 1. sz. 32–43.

¹⁷ MKM, ltsz.: 2009.4.4978.

¹⁸ Tóth Csabának szíves szóbeli közlése, amelyet ezúton köszönök.

állatként, amelynek szarva gyógyító erővel bír).¹⁹ Az egyszarvúról a középkorban kialakult képet nagy mértékben befolyásolta a késő antikvitás idején összeállított ún. *Physiologus-bestiarium*.²⁰ Az Ószövetségben (Szám 24, 8; Zsolt 22, 22; Zsolt 29, 5–6; Iz 34, 7; Dán 8, 5–7) még nagy erejű, vad lényként megjelenő csodás lény alakja később Krisztus születésének és kereszthalálának egyik szimbólumává vált.²¹ A nyugati heraldika is ritkán ábrázolja, inkább csak a 14. századtól.²² Gyulai Éva 1996-ban megjelent tanulmányában részletesen vizsgálta az unikornis hazai heraldikai megjelenítését.²³ Az egyszarvú eddigi ismereteink szerint legkorábban a Pernes család Habsburg Alberttől 1430-ban nyert címerében bukkan fel idehaza, majd a 15–16. században a Petneházyak, a

Szapolyaiak,²⁴ a Földesyek, a Büdiek és Oláh Miklós címerén is feltűnik.²⁵ Fontos megjegyeznünk, hogy az unikornis heraldikai megjelenítése jelentősen megváltozott a középkor folyamán. Kezdetben kecskeszakállú, rövidsörényű, rövidfarkú patás állatként jelenítették meg, amelynek szarva vastag, rövid és bütykös. Később már az állat testéhez viszonyítva aránytalanul hosszú, egyenes, fűrészhez hasonló szarvval és hosszú sörénnyel ábrázolták a címereken.²⁶ Az általunk vizsgált pecsétnyomón látható unikornis szarva rövid, vastag, enyhén ívelt, nem fűrész. A pata, a sörény és szakáll nem látható jól a pecsétnyomó kopottsága miatt. A 14. századra keltezhető typarium unikornisos címerképe mindenesetre igen korai egyszarvú-ábrázolásos heraldikai emlékünk.

¹⁹ A középkor latinsága egymással párhuzamosan használta az egyszarvúra az id. Plinius Naturalis Historiájában (VIII, 31.) szereplő *monoceros* és a Vulgatában több helyen is szereplő *unicornus* szóalakot: *Lise Gotfredsen*: The Unicorn. New York–London–Paris 1999. 19–20

²⁰ *Monica Chiellini Nari*: Unicorn. In: Encyclopedia of the Middle Ages. (Ed. André Vanchez.) Cambridge 2000. 1482.

²¹ *Lise Gotfredsen*: i. m. 26–30., *Hans Biedermann*: Szimbólumlexikon. Bp., 1989. 91.

²² *Michel Pastoureau*: Traité d'héraldique. Paris 1993.² (Grands manuels Picard) 156.

²³ *Gyulai Éva*: Négyesi Szepessy János (†1746) és Zsigmond (†1768) halotti zászlói a Herman Ottó Múzeum Történeti Gyűjteményében. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, 35–36 (1996) 212–214.

²⁴ Ld. újabban: *Neumann Tibor*: A Szapolyai család legrégebbi címere. *Turul*, 84 (2011) 123–124.

²⁵ Unikornist ábrázoló sírkőtöredék ismert a Budapesti Történeti Múzeum gyűjteményéből is (ltsz.: BTM 55, legnagyobb szélessége 50 cm). A sírkőtöredéken egy a heraldikai jobb oldal felé forduló növekvő vagy ágaskodó unikornis részlete látható egy azonosíthatatlan címer elemeként. A feliratból a töredék peremén csupán egy szóelválasztó jel és néhány betű látható – Magyarországi művészet 1300–1470 körül. (Szerk. Marosi Ernő.) II. Bp., 1987. 380., 691.

²⁶ *Malczovich László*: Adatok a címertani egyszarvú történetéhez. *Turul*, 6 (1888) 171–172.